

LÄRARHANDLEDNING FÖR Svansjön

OPERAN

Välkommen till Kungliga Operan!

Att gå på opera eller balett kan betyda att man får nya tankar, eller att man lär sig något om sig själv. All scenkonst är speciell på så sätt att konstutövarna och åskådarna befinner sig i samma rum, och föreställningen eller konserten uppstår i själva mötet. Konstverket är inte riktigt färdigt förrän det visas för en publik och det är aldrig helt lika två kvällar i rad. Det sker här och nu!

Kungliga Operan i Stockholm är en av de största teatrarna i Sverige. Den ligger mitt i stan i Kungsträdgården och här har man spelat teater sedan Gustav III:s dagar. Det första operahuset byggdes redan 1782 och dagens hus, som ersatte det gamla, stod färdigt 1898. I operahuset och verkstäderna arbetar över hundra yrkesgrupper tillsammans för att skapa opera- och balettföreställningar. Nästan varje kväll i veckan kan salongen fyllas med över 1000 åskådare, och under ett år hinner man visa mellan 20 – 30 olika produktioner.

Varje år kommer också tiotusentals barn och ungdomar på besök. Många gör ett studiebesök under en förmiddag och lär känna huset bakom kulisserna, andra kommer på en föreställning och får uppleva teaterns liv om kvällen.

Ibland kan opera och balett upplevas som konstformer som kräver mycket av åskådaren, till exempel att man ska ”förstå” på ett visst sätt. Det är sant att det finns mycket att fördjupa sig i om man vill, men man kan givetvis också komma och uppleva föreställningen utan förkunskaper. Man måste inte heller som lärare ha ett uppföljande pedagogiskt arbete, men konst, musik och teater är nästan alltid mycket spännande utgångspunkter för diskussioner och nya tankar.

Vi har utformat en handledning till de lärare som tänker besöka en opera- eller balettföreställning med sina elever. Vår önskan är att erbjuda ett material som kan inspirera till att göra förberedande arbete med klassen före teaterbesöket, att göra teaterbesöket till en trygg och spännande upplevelse, samt att lärare och klasser ska kunna använda föreställningen som underlag för vidare diskussioner och knyta an till andra ämnen och annan undervisning.

Så välkomna att använda materialet som ni önskar, plocka delar av det, kopiera, blanda med eget material, bli inspirerade av ...

Och är det något ni undrar över inför eller efter besöket, tveka inte att kontakta oss på Unga på Operan!

unga@operan.se
www.operan.se/unga

FÖRE TEATERBESÖKET

Allmänt

Var ute i god tid så ni hinner komma till teatern och i lugn och ro hänga av er ytterkläder, gå på toaletten och hitta era platser. Observera att om man kommer för sent blir man inte insläppt i salongen! (Detta beror på att man inte vill att sent anländande besökare ska störa föreställningen och de andra i publiken.) På Operan öppnas dörrarna till huset två timmar före föreställning. Då kan man komma in i själva entrén och då öppnar också Gustav III:s café som ligger en trappa ned. En halvtimme innan föreställningen börjar öppnar salongspersonalen upp till "raderna", alltså platserna där man sitter. (På Operan finns "parkett" – som är längst ner och närmast scenen, "1:a raden", "2:a raden", "3:e nedre raden" och "3:e övre raden".) Samtidigt som man öppnar upp till raderna öppnar också garderoberna. Där kan man hänga in sina kläder för 20 kr (gratis för alla upp till 16 år). Undrar man över något till exempel var det finns hiss, hur lång föreställningen är etc., kan man alltid fråga salongspersonalen. De vet det mesta om teatern och föreställningen!

Vilken tid börjar det?

Tiden står på era biljetter. Den finns också att hitta på www.operan.se.

Var ligger teatern?

Operan ligger vid Gustav Adolfs torg. Hit går tunnelbanans blå linje (hållplats Kungsträdgården), och flera busslinjer. Från Centralstationen tar det ungefär tio minuter att promenera. Bra kartor finns på www.operan.se och www.hitta.se. Resor med lokaltrafiken kan sökas på www.sl.se.

Hur lång är föreställningen?

Svansjön är ungefär 3 timmar och 15 minuter.

Är det paus i föreställningen?

Ja, det är tre pauser.

Varför ringer det?

Ringningarna före föreställningen och i pausen talar om att det är dags att ta plats i salongen. Före föreställningen ringer det tre gånger: första gången 15 minuter innan det börjar, andra ringningen vid 5 minuter innan och tredje ringningen 2 minuter innan. Första ringningen sker en gång, andra två gånger och den tredje tre gånger. I pausen kommer

första ringningen 5 minuter innan pausen tar slut, den andra 3 minuter innan och den tredje 2 minuter innan.

Mat/fika/frukt?

Det finns flera caféer på Operan under föreställningarna som serverar kaffe, läsk, vin, smörgåsar, kakor, choklad m.m. Man kan givetvis ta med sig en egen frukt också. Det kan vara bra med lite ny energi i pausen, särskilt om föreställningen är lång! Närmaste kiosk utanför Operan ligger i Gallerian. Bra att veta är att det inte går att betala med kort i caféerna, utan bara med kontanter. Närmaste bankomat finns på Jakobsgratan, mitt emot tunnelbanuppgången. Det är inte tillåtet att ta med mat eller dryck in i salongen.

Mobiltelefoner

Mobiltelefoner och annan elektronisk utrustning som kan orsaka störningar ska vara avstängda under föreställningen.

Fotografering

Fotografering eller ljudupptagning under föreställning är inte tillåtet.

Förberedelser i klassrummet

Att prata lite med klassen innan ni ser föreställningen, kan vara en bra förberedelse. Det kan också vara meningsfullt att lyssna till musiken som används i föreställningen eller göra några praktiska övningar. Musiken i Svansjön är skriven av Pjotr Tjajkovskij och finns i en mängd inspelningar på de flesta ställen där musik säljs. Här kommer förslag på samtalsfrågor och övningar:

Har någon varit på en dansföreställning förr?

Vilka sorters dans känner ni till?

Dansar någon i klassen något? (balett, street, hip hop, salsa?)

Har någon sett balett?

Vad tänker ni på när ni hör ordet balett?

Svansjön är från början en folksaga om en prinsessa som blivit förtrollad till en svan.

*Hur kan man berätta en saga eller en berättelse utan att använda ord?
Har ni några idéer?*

Kroppen

Med kroppsspråk och dans kan man visa väldigt mycket.

Tänk efter eller prova själva:
Hur går och står man om man är glad/arg/stressad/ledsen? (Låt gärna eleverna röra sig i klassrummet.)

På samma sätt kan man använda dansen.
Hur dansar man om man är glad? Hur dansar man om man är ledsen? Arg? Bestämd? Kär?

Pantomim

Vad tänker ni på när man säger ordet mim?

Man kan mima till en låt (sjunga utan att man själv gör ljud). Man kan också mima genom att göra tecken, miner och gester som berättar något. Till exempel: att sätta pekfingret mot munnen betyder att man vill att någon ska vara tyst.

Hitta på rörelser, kroppsspråk eller mim för hur man kan säga följande meningar utan att använda ord:

”Jag älskar dig!”
”Jag vill inte.”
”Jag är rädd.”
”Tyst!”
”Långt borta i skogen finns en sjö.”
”Kom så dansar vi!”

I första akten av Svansjön mimar prinsens informator (lärare) hela sagan om Svansjön. Han berättar väldigt tydligt och detaljerat, fast helt utan att använda ord!

Musiken

I musiken kan man höra vad som händer.

Tänk på teater eller film som ni har sett.
Hur brukar musiken låta om det händer något sorgligt? Hur brukar musiken låta om det är spännande eller farligt? Hur brukar musiken låta om det händer något roligt?

Läraren kan ta med sig musikexempel och spela upp och diskutera med klassen. Olika musik skapar olika associationer.

Svansjön på Kungliga Operan

Här nedan har vi samlat material om Svansjön, Kungliga Baletten och Hovkapellet. Det kan användas för att lära sig mer om Operan och föreställningen innan besöket eller efter. Eller så kan informationen fungera som stöd för läraren om det dyker upp frågor. Samma sak gäller för Handlingen, som kan läsas före föreställningen eller efteråt för att minnas.

Svansjön

Musiken till Svansjön är skriven av kompositören Pjotr Tjajkovskij. Han levde i Ryssland i slutet av 1800-talet (1840-1893) och skrev också musiken till flera operor, symfonier och till sagobaletterna Nötknäpparen och Törnrosa. Tjajkovskijs musik brukar kallas romantisk.

Många barn har sett Svansjön som tecknad film. Det finns en japansk animering från 1981 som använder Tjajkovskijs musik och i stort följer samma berättelse. I Barbie och Svansjön används också Tjajkovskijs musik, men handlingen skiljer sig en hel del.

Baletten om den förtrollade svanprinsessan hade sin urpremiär (uppfördes för första gången) 1877 på Bolsjojteatern i Moskva.

Orkestern

Orkestern som arbetar på Operan heter Kungliga Hovkapellet och är en av de äldsta orkestrarna i världen, som fortfarande spelar. Den grundades redan 1526 av Gustav Vasa och idag är de drygt 100 musiker.

En orkester kan delas in i olika ”familjer” efter hur instrumenten är släkt med varandra. Stråkinstrumenten är: fiol (eller violin), altfiol (eller viola), cello och kontrabas (basfiol). Träblåsinstrumenten är: flöjt, klarinett, oboe och fagott. Bleckblåsinstrumenten är: valthorn, trumpet, trombon och tuba. I Hovkapellet har man också slagverk och harpa.

Hovkapellets arbetsplats är framför allt i orkesterdiket – den nedsänkta platsen framför scenen, där de spelar till både balett och opera. Under föreställningar och repetitioner leds orkestern av en dirigent.

Dirigenten

Den som leder orkestern kallas för dirigent, eller maestro. Utan en dirigent skulle det kunna bli svårt för så många musiker och sångare att spela och sjunga tillsammans. Dirigenten står framför orkes-

tern i orkesterdicket och har ryggen mot publiken. Ofta har dirigenten en taktpinne i högerhand som förtydligar taktslagen. Att dirigera kallas ibland också ”att slå” – det vill säga att man slår takten. Dirigentens arbete innebär dock inte bara att slå takten, utan även att inspirera orkesterns musiker på ett konstnärligt sätt.

Kungliga Baletten

Kungliga Baletten är ett av de äldsta balettkompanierna i världen. Det har funnits ända sedan 1700-talet och grundades av kung Gustav III.

Idag är det runt 70 dansare som arbetar i operahuset, ungefär lika många manliga som kvinnliga. De kommer inte bara från Sverige utan från hela världen. Ofta pratar de engelska med varandra, och alla balettens termer är på franska. Till exempel: ”Pirouett” betyder ”snurr”, och ”plié” betyder att man böjer på benen.

En dansares dag börjar med något som kallas mor-

gonskola – det är det dagliga passet för att träna teknik, styrka och smidighet. Dansarna tränar sex dagar i veckan för att hålla sig i form. Efter morgonskolan fortsätter dagen med repetitioner och på kvällen kan det vara föreställning. Det är ett fysiskt mycket krävande arbete att vara balettdansare. Många dansare börjar arbeta professionellt tidigt, kanske redan när de är 18, men går sedan i pension runt 40-årsåldern.

Koreografi och koreograf

Koreografi är konsten att skapa rörelser för en balett-, dans- eller teaterföreställning. Den som arbetar med att skapa koreografi (hitta på rörelserna som dansarna ska dansa) kallar man koreograf.

Svansjön har gjorts många gånger av olika koreografer på olika ställen i världen. Den allra första koreografen 1877 gjordes av den man som var balettmästare på Bolsjojteatern i Moskva. Han hette Julius Reisinger. Den version som går på Operan

just nu är koreograferad av Natalia Conus och är annorlunda många andra versioner av Svansjön eftersom den har ett lyckligt slut.

Svansjön som man kan se på Operan idag är faktiskt skapad redan 1964. Natalia Conus använde sig dessutom i grunden av en ännu äldre koreografi som gjordes av Marius Pepita och hans assistent Lev Ivanov på Marinskijteatern i St Petersburg 1895.

För att komma ihåg och kunna spara koreografier kan man nuförtiden spela in dem på video. Men det finns också nedteckningssystem, ungefär som noter för musik. På Kungliga Operan använder man ett system som kallas Benesh Movement Notation, där man ritar in alla rörelser mellan fem linjer (ser precis ut som linjerna på ett notblad). De som arbetar med att skriva ned rörelserna kallas för koreologer.

På tåspetsarna

I den klassiska baletten har man dansat på tåspetsarna sedan början av 1800-talet. Dansarna försöker se ut som om de lätt svävar över marken. Fast egentligen är det riktigt svårt och en ballerina behöver vara både bra på att balansera och väldigt stark för att kunna stå på tåspetsarna.

För att kunna dansa ordentligt på tå behövs också ett par tåspets skor. Skornas tåparti är en hård ”låda” av papper, tyg och lim som är alldeles platt framtill för att ge stöd åt dansarens egna tår. Tåspets skor slits snabbt ut. Till en föreställning som Svansjön behöver ballerinan som gör rollen som Odette/Odile åtminstone två par skor. Under ett helt år kan en dansare slita ut nästan hundra par skor!

Tåspetsdans är framför allt de kvinnliga dansarnas arbete, men ibland dyker det upp manliga dansare på tå. Som till exempel i Nötknäpparen på Kungliga Operan, där tre råttor dansar på tå i en scen.

Starka armar

De manliga dansarna måste också vara starka och ha bra balans. I den klassiska baletten är det deras arbete att lyfta de kvinnliga dansarna. Om man räknar ihop alla lyft under en föreställning kan det vara som att lyfta mer än ett ton! (Man multiplicerar dansarens vikt med antalet gånger hon lyfts upp.)

Pas de deux

I många baletter låter man ett danspar få ett eget ”nummer” där de två får utrymme att utveckla sin dans och visa upp sin skicklighet. Det kallas för pas de deux (uttalas pa-dö-dö). På franska betyder det helt enkelt ”steg för två”.

Vem är vem i Svansjön?

Siegfried – prins.

Drottningen – hans mamma, som tycker att det är dags att prinsen gifter sig.

Läraren – prinsens privata lärare som berättar sagan om Svansjön.

Trollkarlen – en trollkarl som har förtrollat flickor till svanar och håller dem fångna i en sjö. Han kan visa sig i olika skepnader, ibland är han en stor uggla och ibland är han en vanlig människa. Som människa brukar han kalla sig för Rothbart.

Odette – den vita svanen som prinsen träffar vid Svansjön och blir förälskad i.

Odile – den svarta svanen. Hon är egentligen trollkarlens niece (syskonbarn) som förtrollats till att se ut som Odette.

Handlingen

Akt 1

Utanför drottningens slott

Prins Siegfried hyllas på sin födelsedag av traktens folk. En hovnarr gör stämningen glad och otvungen och man roar sig med dans. Drottningen anländer och förklarar för sin son att han bör gifta sig. I morgon på balen måste han välja sin brud. Befallningen gör prinsen missmodig. Han är ung och vill ännu inte ingå konvensäktenskap.

Det börjar skymma och dimma drar in över sjön. Man ber prinsens informator berätta sängen om Svansjön. En elak trollkarl håller till i ruinerna vis sjön i skepnad av en rovfågel. Trollkarlens oförmåga till känslor tvingar honom att förvandla unga kvinnor till svanar. Endast nattetid får de återta sin mänskliga gestalt. Om någon ung man förälskar sig i en av dessa kvinnor och håller sitt trohetslöfte, förlorar den onde trollkarlen sin makt och förtrollning- en upphävs; svanarna förvandlas åter till kvinnor.

Denna berättelse gör ett djupt intryck på prinsen; han faller i tankar och märker inte sin omgivning. När han totalt glömmer sin danspartner i polonäsen, lockar hovnarren med sig folket från platsen, men när en flock svanar flyger förbi följer prinsen efter dem.

Akt 2

Vid Svansjön

Trollkarlen bevakar en svanflock. Han gömmer sig när prins Siegfried kommer. Siegfried betraktar svanarnas oro. Han fäster sig vid en underbart vacker vit svandrottning som först förvandlas till en ung kvinna inför hans ögon. Hon, Odette, skyggar

först för denne främling, men känner sedan en växande tillit för honom. Siegfried grips av häftig och uppriktig kärlek till Odette, som besvarar denna. Prinsen svär henne evig trohet.

Deras trohetslöfte undgår inte trollkarlen, som tvingar Odette in i svanskepnaden och smider onda planer mot Siegfried.

Akt 3

Balen på slottet

Drottningen rustar till en festlig bal. Gästerna, inbjudna från olika länder, samlas, bland dem sex unga prinsessor. En av dessa ska prins Siegfried välja till brud. Men prinsen har ännu inte kommit – gästerna är förbryllade. Hovnarren börjar med sina lustiga upptåg och gästerna dansar.

Äntligen anländer prinsen. Men han vänder sig kallsinnigt från de sex prinsessorna, i hans hjärta och tankar finns bara Odette. Plötsligt ljuder fanfarer och två okända gäster uppenbarar sig. Det är den förklädde trollkarlen – nu i skepnad av Rothbart – som kommer till balen med sin svartklädda niece Odile. Henne har han för kvällen givit Odettes anletsdrag. Planen går ut på att Odile ska förvrida huvudet på Siegfried och förmå honom att förklara henne sin kärlek.

Prinsen tror att Odile är hans Odette och meddelar sin mor att han beslutat att äkta henne. Trollkarlen triumferar. Prinsen har brutit sitt löfte till Odette och hennes öde är därigenom beseglat. Hånkrattande försvinner trollkarlen och Odile med sitt följe. Prinsen förstår att han blivit vilseledd. Förtvivlad störtar han iväg till Svansjön.

Akt 4

Vid Svansjöns stränder

Natten är snart slut. Svanflickorna dansar och väntar på Odette. Förtvivlad kommer hon äntligen och berättar om prins Siegfrieds trolöshet. Svanflickorna är upprörda. De har nu förlorat hoppet om att bli befriade. De vill trösta Odette, men de kan inte närma sig henne. Det är liksom en osynlig trollkrets kring henne. Plötsligt hör man trollkarlens triumferande skratt, han skingrar svanarna och försöker döda den hjälplösa Odette. Prinsens ankomst hejdar trollkarlen, som försvinner tillfälligt. Prinsen frågar efter Odette, men svanflickorna vänder honom tyst ryggen.

När Odette ser hans förtvivlan ger hon sig till känna. Prinsen ber Odette om förlåtelse. Han har ju inte brutit sitt löfte eftersom han trodde att Odile var hans Odette. Hans kärleksförklaring i slottets sal var riktad till henne! Den rasande trollkarlen försöker skilja de älskande åt, men ingenting kan

övervinna den rena, unga kärleken. En strid utkämpas mellan trollkarlen och prins Siegfried. Trollkarlen blir besegrad, hans makt är förevigt bruten.

Så segrar den rena kärleken över det onda. Förtrollningen är upphävd. Odette och prinsen vandrar mot den uppgående solen.

Liten ordlista:

Missmodig – nedstämd, nere, deppig

Konvenssäktanskap – att man gifter sig, inte för att man älskar varandra utan för att det är praktiskt, eller för att till exempel föräldrarna bestämt det.

Informator – i Svansjön är informatorn prinsens privatlärare.

Faller i tankar – betyder ungefär att han börjar drömma sig bort.

Polonäsen – en dans, från början en polsk folkdans.

EFTER FÖRESTÄLLNINGEN

Att diskutera konst och teater kan vara väldigt roligt och inspirerande. Det kan också bli mycket allvarligt och känslösamt. Man kan komma åt svåra ämnen och genom att använda konstverket som avstamp kan man nå längre än om man ”bara” diskuterar sina egna erfarenheter. Karaktärerna i en teaterföreställning låter oss prova nya tankar eller förbjudna känslor genom dem. Men det kan också kännas som en tråkig läxa att prata om det man nyss sett, eller som att man måste säga de rätta sakerna. Det här gäller ju faktiskt inte bara elever, utan även i vuxenlivet känner många att man måste prestera rätt kommentarer och analys av en film eller teaterpjäs.

När man diskuterar en föreställning med sin klass finns det några fina tips som vi skulle vilja dela med oss av:

Lämna värderingarna bra/dåligt och förmedla en öppenhet. Förmodligen har olika elever olika upplevelser. Istället för att bestämma sig för att ”det var bra” eller ”det var dåligt” kan man ta hjälp av konstruktiva frågor som: Vad hände? Hur började det? Vad hände när ...? Hur förstod man att ...? osv. Genom att själv förhålla sig till det man sett på ett öppet och prövande sätt får eleverna också möjlighet att utveckla sina tankar och sin upplevelse. Man får också vara tveksam. Konst kan vara komplicerad och komplex och motstridiga känslor kan ta plats i åskådaren. Och det är bra!

Eleverna har också rätt att tycka vad de vill om föreställningen och besöket på Operan. Tyvärr hör vi då och då vuxna som vill försöka förklara för barn och unga människor att de nu är med om någonting extra fint och att de borde förstå detta och uppleva det som en ynnest. En del barn och unga uttrycker sig också som att ”åhh vad tråkigt” fast något har rörts i det inre. Eller så kändes det riktigt tråkigt! Vi som jobbar med Unga på Operan tycker att var och en, oavsett ålder har rätt att tycka vad man vill om den opera- eller balettföreställning man tittar på.

För att minnas föreställningen kan man göra en gemensam brainstorm i klassen, eller lyssna på ett stycke musik från operan. Diskussionsfrågorna kan användas till diskussion i helklass, gruppdiskussioner eller som underlag till skrivövningar.

Om besöket på Operan:

Vad minns ni från Operan?

Hur var operahuset?

Hur såg det ut där man kom in (i entrén)?

Hur kändes det att sitta i salongen?

Vad gjorde man i pausen?

Hur var de andra i publiken?

Fanns det andra skolklasser där?

Om föreställningen:

Hur började föreställningen?

Vilka personer handlade det om?

Hur såg kostymerna ut?

Hur var musiken?

Hur slutade det?

På vilken tid utspelar sig den här berättelsen?

När baletten börjar fyller Prins Siegfried år och han frirar med sina vänner. Hans mamma Drottningen kommer till festen. Hon gratulerar sin son, men hon kräver också att han ska gifta sig, eftersom han är vuxen nu.

Hur gammal är prinsen?

Måste man gifta sig när man blir vuxen?

Prinsen blir inte så glad när hans mamma säger att han måste gifta sig.

Varför inte, tror ni?

Svanarna vid Svansjön är egentligen flickor, som förtrollats av trollkarlen.

Hur kan man se att de är svanar?

Hur kan förtrollningen brytas?

Varför har trollkarlen förtrollat dem?

Varför är trollkarlen så elak, tror ni?

Drottningen ställer till med en stor bal och bjuder in människor från hela världen. På balen vill hon att prinsen ska välja en av prinsessorna att gifta sig med. Men han tänker bara på Odette som han träffat vid Svansjön kvällen innan. Till festen kommer plötsligt två oinbjudna gäster.

Vilka är de?

Varför ser inte prinsen att den svarta svanen inte är Odette? Och varför känner han inte igen trollkarlen?

Hur slutar baletten?

Hur går det för Odette och Siegfried?

*Vad händer med de andra förtrollade svanarna?
Vad händer med Trollkarlen?
Vad tror ni prinsens mamma tycker om det som händer?
Är det ett lyckligt slut?
Skulle det kunna slutat på något annat sätt?
Hur skulle Trollkarlen också kunnat bli lycklig?*

Bilder från Svansjön

Efter föreställningen kan klassen måla eller rita minnen från föreställningen. Lyssna gärna på musik från Svansjön under tiden. Om ni vill skicka bilder till oss blir vi såklart jättegglada!

Kungliga Operan
Unga på Operan
Box 160 94
103 22 Stockholm

Vill ni läsa mer om att gå på teater eller dans med barn och ungdomar?

Riksteatern har en liten skrift som heter *Att öppna nya världar. En handledning om att gå på teater med barn i förskola och skola*. Den är skriven av Karin Helander som är professor i teatervetenskap och föreståndare för Centrum för barnkulturforskning vid Stockholms Universitet. Riksteatern har också producerat *Ge dansen en chans! En guide för dig som ser dans tillsammans med barn och unga*. Den är skriven av Lis Hellström Sveningsson. Båda häftena kan beställas från www.riksteatern.se.

En annan spännande bok är *Idag ska vi gå på teater. Det kan förändra ditt liv. Om barnteater som meningsskapande i skolan*. Det är en rapport skriven av Birgitta Gustavsson och Lena Fritzen vid Växjö Universitet.